

Prensa cultural i intervenció política dels intel·lectuals a la Catalunya contemporània (1814-1975)

Jordi Casassas, coordinador

UNIVERSITAT DE BARCELONA

**PREMSA CULTURAL I INTERVENCIÓ POLÍTICA
DELS INTEL·LECTUALS A LA CATALUNYA CONTEMPORÀNIA
(1814-1975)**

Teresa ABELLÓ
Manuel CARRILLO
Jordi CASASSAS
Giovanni CATTINI
Òscar COSTA
Albert GHANIME
Paquita GÓMEZ
Antoni GUIRAO
Santiago IZQUIERDO
Paola LO CASCIO
David MAYOL
Teresa MIRRI
Manel PÉREZ
Carles QUEVEDO
Carles SANTACANA
Susanna TAVERA
Felix VILLAGRASA

SUMARI

Estudi introductori	13
<i>La reflexió metodològica</i>	15
<i>Els portaveus culturals i l'estudi del sector intel·lectual-professional</i>	17
<i>L'intel·lectual, la premsa i l'acció política</i>	20
<i>La premsa en el procés de fixació del catalanisme polític</i>	22
<i>L'aparició dels primers portaveus de mobilització catalanista</i>	25
<i>Política, cultura i política del catalanisme</i>	30
 El sorgiment del periodisme contemporani, 1814-1868	33
<i>Portaveus periodístics entre 1814 i 1868</i>	34
<i>La premsa barcelonina entre 1820 i 1843</i>	36
El Trienni Liberal	37
La Dècada Ominosa	38
El trencament del monopoli del <i>Brusi</i>	38
Altres publicacions del període	40
La dictadura del baró de Meer	41
La fi de la dictadura de Meer i el Trienni Esparterista	42
<i>La difícil consolidació de la premsa diària (1843-1854)</i>	44
La premsa progressista	45
El món del teatre	45
La premsa moderada	46
La premsa republicana	49
Els butlletins	49
Publicacions literàries	50
Revistes de teatre i d'òpera	51
Revistes tècniques	52
Revistes mèdiques	53
Revistes frenològiques	53
Altres publicacions	53

<i>La transformació del sector periodístic</i>	54
Premsa conservadora	54
Premsa progressista	55
La premsa comercial	56
<i>El Telégrafo</i>	56
Revistes científiques, literàries i culturals	57
Els projectes de Josep Anselm Clavé	57
Publicacions en llengua catalana	58
Premsa, intel·lectuals i acció política al període 1869-1914	59
<i>L'acomodament a temps difícils (1869-1883)</i>	60
La Restauració, una època d'aturada i de debat de les idees	61
Cultura, llengua i literatura. Les primeres formulacions del catalanisme	62
Federalisme i obrerisme	64
<i>La consolidació de la premsa. Les grans polèmiques entre capçaleres (1884-1899)</i>	64
Catalanisme i regionalisme. La lluita per l'hegemonia ideològica	65
El relleu generacional	66
L'obrerisme català de finals del segle XIX	69
El desenvolupament de la premsa comarcal	71
<i>La premsa en l'origen de la societat de masses (1899-1914)</i>	72
La premsa cultural i artística de principis del segle XX	75
El Noucentisme i el nou paper dels intel·lectuals	76
L'obrerisme fins al 1914	77
<i>Les empreses culturals (editorials, col·leccions, mecenatges) del període 1869-1914</i>	78
Els portaveus culturals, 1914-1939: un quart de segle de transformacions convulses	81
Els portaveus durant la Gran Guerra (1914-1918)	82
<i>Gaziel</i> i la formació d'una nova opinió pública	83
Nous portaveus i especialització temàtica per a un públic naixent	84
La guerra de paper: cultura aliadòfila <i>versus</i> cultura germanòfila	86
<i>La Revista</i> : una nova empresa cultural emblemàtica del Noucentisme	87
Els catàlegs d'exposicions i els fulls poètics com a portaveus culturals	88
<i>Una nova generació de periodistes: "escriptors, erudits i homes d'aventura" (1918-1923)</i>	89
Els <i>Quaderns d'Estudi</i> i la Mancomunitat com a "empresa periodística"	91
Els portaveus com a "monitors" de la cultura	92
<i>Monitor</i> , una mirada cap a l'Europa d'entreguerres	93
Magazín, cultura i lleure: <i>D'Ací i d'Allà</i>	94

<i>Redreçament i continuïtat cultural: la Dictadura de Primo de Rivera 1923-1930</i>	96
Política de “sanejament” cultural: la censura	97
Noves alternatives per al consum cultural	99
Una nova relació entre periodística i cultura	101
<i>Una “república de llibres” i una revolució cultural (1931-1939)</i>	104
Cultura en temps de guerra	110
Els portaveus durant el franquisme	115
<i>La llarga postguerra</i>	115
El règim franquista i la premsa: censura i autocensura	115
Les revistes de l'exili, una dinàmica específica	117
Les plataformes franquistes de la postguerra: condicionants i límits	120
<i>La dècada dels cinquanta i les publicacions catòliques</i>	121
Els portaveus catòlics	122
El control de l'Estat sobre els portaveus catòlics	124
<i>Els portaveus catalans en el període 1966-1975. Història d'un “periodisme possible”</i>	125
La nova Llei de premsa	125
El floriment d'una nova premsa democràtica i en català	126
El “periodisme possible” que no va arribar a ser	126
Uns senyals premonitoris	128
A manera de resum	129
Bibliografia	131

Prensa, intel·lectuals i acció política al període 1869-1914

**Antoni Guirao, Teresa Abelló, Giovanni Cattini,
Teresa Mirri, Manel Pérez Nespereira**

El període de 1870 a 1914 presenta una notable transformació en la premsa catalana, que bàsicament es caracteritza pel pas d'una premsa de partit, de tendència o de grup a una altra immersa en els interessos de mercat, iniciant el camí cap a una societat de masses on els portaveus i la premsa diària tenen nous públics, massius, i on els intel·lectuals es poden plantejar influir en l'opinió pública i en el poder polític. Al mateix temps, neixen nous tipus de publicacions especialitzades, aprofitant l'emergència de nous públics, noves formes de vida i noves pautes socials. O dit d'una altra manera, els quaranta anys que van de la Guerra Franco-prussiana a la Primera Guerra Mundial coneixen un desenvolupament del concepte, de la tècnica i dels usos de la premsa d'una manera molt accentuada. Com mai abans, en la societat canviant de principis del segle xx, el control dels mitjans de comunicació esdevenia bàsic per poder crear corrents d'opinió i mobilitzar les persones anònimes que es convertien en les protagonistes de la història i dels canvis polítics i socials d'una manera fins aleshores desconeguda.

Al llarg d'aquest període, hem definit tres etapes, que podrien delimitar una cronologia de l'evolució de la premsa al Principat: la primera, del 1870 al 1883, on es veuria afectada pels canvis d'una època caracteritzada per una alternança amb la màxima llibertat de premsa, introduïda per la Llei de juny de 1869, i la seva negació, a causa de les normes prohibitives del general Pavía (1874) i confirmades per Cánovas l'any 1875. Aquestes restriccions varen ser parcialment modificades amb les lleis de gener de 1879 i de juny de 1883, tot i que els especialistes estarien dividits a l'hora d'interpretar-ne els suposats efectes liberalitzadors. Aquesta època es distingeix també per l'aparició i desaparició de nombroses capçaleres, especialment a causa de les limitacions polítiques que afectaven aquesta conjuntura política. A més, cal esmentar la primera gran modernització en els majors portaveus del país, que començaren a utilitzar de manera sistemàtica el telègraf per informar els seus lectors. Va ser en aquest context que varen anar adquirint cada cop més importància les agències de notícies, entre les quals cal destacar la de Nil Fabra que, fundada a Madrid l'any 1865, per

mantenir la línia informativa va utilitzar coloms per transmetre informacions durant la Tercera Guerra Carlina, a causa de la caiguda dels pals del telègraf.

La segona etapa (1883-1899) es caracteritzà per la consolidació de les publicacions i l'aprofundiment de les noves pràctiques informatives que generava l'ús del telègraf i les agències de notícies. En aquest nou marc, l'actualitat informativa cada cop tenia una importància més significativa en un món en moviment, en què els lectors ja no es conformaven a llegir notícies endarrerides dels retalls de diaris d'altres localitats. A més es generalitzaven en la premsa, sobretot la diària, les tècniques d'il·lustració i d'imatges pròpies de la premsa periòdica de luxe per oferir un producte cada vegada més vendible.

Finalment, l'última etapa (1900-1914) es va distingir per la professionalització del periodista, que havia d'assumir un nou rol de creador d'opinió, i en la qual la premsa es començava a independitzar dels partits polítics. Aquesta premsa es dirigia a un públic molt més nombrós, producte de l'extensió de l'alfabetització i del creixement del pes específic de les ciutats tant a Catalunya com a la resta de l'Europa occidental.

Per altra banda, les publicacions s'articulaven al voltant de corrents genèrics polítics i culturals, deixant enrere els portaveus que giraven al voltant dels interessos d'un grup. En tot cas, la premsa d'aquest període ja era més diversa interiorment, amb noves seccions que responien als nous interessos dels lectors. No en va, apareixen fórmules com els "magazines" o la informació sobre esdeveniments esportius, de forma continuada.

L'acomodament a temps difícils (1869-1883)

La llibertat de premsa del Sexenni es traduí en l'aparició i també desaparició de desenes de capçaleres. En el camp de la premsa diària cal destacar l'aparició de *El Telégrafo* el 15 de novembre de 1858, que es va publicar sota diversos noms com *El Principado*, *La Imprenta*, *La Crítica*, *Coliseo Barcelonés*, *El Látigo*, *El Coliseo* o *El Teléfono*, que aviat va ser el més important portaveu del progressisme i que el 10 de febrer de 1879 es transformà, de la mà de Manuel de Lasarte, en *El Diluvio*, iniciant així una llarga trajectòria republicana i anticlerical, que el va portar a tenir una polèmica relació tant amb la premsa conservadora com *La Dinastía*, portaveu del Partit Conservador, com amb la més moderada representada per *La Vanguardia*, primer, portaveu liberal, i després independent. Dins del món conservador, també cal destacar la trajectòria del *Diario de Barcelona*. En conjunt era una premsa que, amb mitjans molt artesanals, avançava, en certa forma, l'aparició de les publicacions de masses que es desenvoluparen a partir de principis del segle xx.

En una premsa caracteritzada per la forta polarització política i ideològica del període dins del camp republicà, cal destacar la polarització entre el federalisme benèvol del Club Republicano Democrático Federal, que comptava com a portaveu amb el diari *La Razón*, i els

intransigents i els almirallians agrupats al Club dels Federalistes i que tenien com a portaveu *El Estado Catalán* (1869, 1870 i 1873), defensors dels continguts del Pacte de Tortosa (1869).

També es desenvolupa una premsa setmanal satírica republicana, dins la qual cal destacar capçaleres com a *Un tros de paper* (1865), *El Embustero* (1866), *La Rambla* (1867) i la successora d'aquesta, *La Pubilla* (1868), les dues vinculades a Conrad Roure, encara que sobresurten per la seva influència social i longevitat les capçaleres satíriques *La Campana de Gràcia* (1870-1934) o *L'Esquella de la Torratxa* (1872-1939), molt actives en la seva militància en el camp de la democràcia, de l'anticlericalisme i del republicanisme, tot i que la primera privilegiava la crítica política mentre que la segona tenia un ventall més ampli de matèries.

També, i dins del camp progressista, Gaspar de Sentiñón i Pompeu Gener difonien des de les planes de *La Humanidad* el positivisme comptià, a través de Littré, i el darwinisme, l'evolucionisme i l'idealisme alemany de Hegel i Feuerbach.

La Restauració, una època d'aturada i de debat de les idees

Aquest ambient de proliferació d'idees i de noves capçaleres es va aturar amb el cop d'estat de Pavia, l'any 1874, i la Restauració monàrquica, traslladant indirectament els debats a l'entorn del positivisme a institucions com l'Ateneu Barcelonès. Així, des del sector conservador s'obriran polèmiques a la premsa amb els grups d'intel·lectuals positivistes com Pere Estasén, el qual a través de les seves conferències a l'Ateneu Barcelonès volia difondre l'evolucionisme, fet que determinà la seva expulsió de l'esmentada entitat. Tot i això, les idees del positivisme i de l'evolucionisme es poden trobar en la revista *El Porvenir*.

El debat positivista es va produir en un ambient de relativa tolerància. Tot i així, en aquest ambient de limitació de les llibertats de la Restauració, es va produir un procés de reagrupament dels grups intel·lectuals al voltant dels pocs centres tolerats, a despit de les raons que prèviament els dividien. Entre 1875 i 1876 podem trobar a l'Ateneu Barcelonès Pompeu Gener, l'excalcalde republicà de Barcelona, González i Sugranyes i republicans i federalistes com Valentí Almirall i Vallès i Ribot. Aprofitant l'ambient creat al voltant de les esmentades polèmiques sobre l'evolucionisme i coincidint amb una certa obertura del règim, es va formar l'Ateneu Lliure de Catalunya (1878-1881), que tenia la intenció de reagrupar els intel·lectuals progressistes i republicans sota la presidència del metge J. Giné i Partagàs, però la constatació de les diferències entre centralistes i federalistes descentralitzadors, l'any 1881, va portar a la dissolució de la institució i al retorn de molts d'ells a l'Ateneu Barcelonès, aprofitant la tasca d'intel·lectuals com Gener o Estasén, o J. Zulueta.

Serien els conservadors barcelonins, liderats per Manuel Duran i Bas i aplegats al voltant del *Diario de Barcelona*, i que proposaven la reconstrucció del cos social, a partir de la religió, la propietat, la família i l'ordre, els que aprofitarien els treballs constitucionals dels anys

1875-1876 per desenvolupar campanyes a la premsa catalana com les que reclamaven la unitat catòlica espanyola o la preservació dels furs bascos. Seria aquest el sentit de “Las Cartas provinciales a Cánovas del Castillo” de Mañé i Flaquer, que publicades al *Brusi* (1876) tingueren un ressò sols comparable al seu “Viaje al paraíso de los Fueros”. En canvi, a finals de la dècada dels 70, la premsa actuaria de forma compacta i al marge del *Diario de Barcelona* contra l'arbitrària pujada de l'impost del consum del gas, i es posaria al costat dels botiguers i menestrals contraris a pagar l'impost, campanya que va acabar amb la destitució del governador civil de Barcelona i que denotaria una certa obertura del règim.

La premsa barcelonina del període es va fer ressò de temes com la formació de la Unió de Corporacions, l'octubre de 1876, que aplegà, entre d'altres, l'Ateneu Barcelonès, la Fundació Savigny, l'Associació Artístico-Arqueològica de Barcelona, l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques o l'“Instituto de Fomento del Trabajo Nacional”. L'institut industrialista serà central a l'hora de formar corrents d'opinió dins la societat catalana, donant lloc a campanyes de premsa i a les mobilitzacions proteccionistes dels anys 1882 i 1886 contra les polítiques aranzelàries del govern Sagasta, que a partir de 1881 volia establir el lliurecanvisme econòmic amb la signatura dels tractats comercials amb França i Anglaterra a més d'una profunda política de centralització jurídica i administrativa. Cal destacar, a més, el paper de teòric del proteccionisme de Pere Estasén, que a més serà un reconegut activista i difusor d'aquesta línia de treball dins l'opinió pública del país.

Una altra controvèrsia es va desenvolupar a la premsa barcelonina al voltant del dret civil català, aprofitant la celebració del I Congrés Català de Jurisconsults (1881). Al costat d'aquestes, apareixien polèmiques sobre la necessitat de descentralitzar l'Estat, com es proposava a través del *Diario de Barcelona*, i que va provocar, a principis del 1880, la sortida del sector centralista conservador espanyol, i la creació del diari *La Dinastia*, sota la direcció de Pere Rosselló. Un any més tard naixia un altre diari de caràcter centralista, *La Vanguardia*, propietat dels germans Godó, que en principi va ser portaveu del Partit Liberal, i que després va esdevenir independent i es convertí en una important plataforma del modernisme.

Cultura, llengua i literatura. Les primeres formulacions del catalanisme

Al voltant de la descentralització es desenvoluparia el discurs dels joves romàntics que es reunien en les tertúlies del Cafè Suís o el França i a la rebotiga de la farmàcia de la plaça del Pi, que el febrer del 1870 varen fundar La Jove Catalunya, entre els quals trobem Àngel Guimerà i Pere Aldavert, i que amb la intenció de completar la recuperació cultural catalana, a través de la llengua i la literatura, volien recuperar el que anomenaven “esperit català” o nacional i que podem interpretar com un primer intent de concretar políticament el catalanisme. Amb la intenció de participar en la regeneració de la literatura i la llengua catalana, primer varen fundar el setmanari *La Gramalla* (1870), dirigit per Pelai Briz i Francesc Matheu, que promovia un catalanisme culte, romàntic i conservador. Poc després, l'any 1871,

donaven vida a *La Renaixença* (que el 1881 i fins l'any 1905, es transformaria en diari), que dirigida per Matheu tindria com a màxims impulsors Pere Aldavert i Àngel Guimerà. Amb la intenció d'estendre el català, l'art i la ciència, també defensava un catalanisme difús en la línia dels felibres occitans, basat en la recuperació d'una literatura catalana moderna i de la identitat catalana.

Paral·lelament a aquest grup que podríem definir com a purista, es desenvolupava un sector catòlic al voltant de *La Veu del Montserrat* (1878-1900) dirigida per Jaume Collell (que també va promoure *La Revista Catalana*, el 1889), que també comptava amb Jacint Verdaguer, Narcís Verdaguer i Callís o el bisbe Torras i Bages. Aquest grup, també anomenat "vigatà", evolucionava cap a un regionalisme catalanista catòlic que va tenir com a màxim exponent el llibre *La tradició catalana* de Torras i Bages. Per altra banda, Narcís Verdaguer i Callís, des de *L'Almogàver*, volia fer front tant al realisme literari com al naturalisme i amb només sis números publicats, volia plantar cara al modernisme de *L'Avenç*.

De l'altra banda hi havia un grup que, procedent del federalisme republicà, va publicar *Diari Català* (1879-1881), el primer en llengua catalana, dirigit i finançat per Valentí Almirall. Qüestionava la viabilitat del projecte federal, liderat per Pi i Margall, i proposava una reformulació progressista del catalanisme, que Almirall exposaria en el seu llibre *Lo catalanisme*. En aquest sentit, emprengué la publicació del *Diari Català* (1879-81), el primer en llengua catalana, recolzant-se en el sector més popular de la Renaixença, l'encapçalat per Frederic Soler, comptant en la redacció amb autors com Eudald Canibell, Leandre Pons o Antoni Feliu i Codina. Aquest diari es va transformar en una plataforma compromesa amb la modernització i la regeneració de la societat catalana. Promovia la vertebració d'una alternativa política al règim de la Restauració mitjançant la politització del catalanisme, d'una banda, i la transformació d'Espanya en un estat federal que reconegués la realitat políticocultural de Catalunya, de l'altra. Amb tot, Almirall i el *Diari Català* buscaven un consens entre els diferents sectors del catalanisme, impulsant la celebració dels congressos catalanistes (1880 i 1883) i aconseguint, en el Primer Congrés Catalanista (1880), treballar juntament amb els redactors de *La Renaixença* i de *La Il·lustració Catalana*. A més, la ruptura definitiva d'Almirall amb Pi i Margall facilitaria la fundació del Centre Català i l'articulació dels antics federals amb el catalanisme romàntic dels redactors de *La Renaixença* (1882), però l'oposició dels vigatans i del catolicisme regionalista en general.

Al marge del Primer Congrés Catalanista i del procés d'articulació del catalanisme també se situaria el republicanisme possibilista de *La Gaceta de Cataluña*, de Josep Roca i Roca, *La Publicidad*, fundada el 1878 (tot i la participació d'Eusebi Corominas, l'home de Castellar a Catalunya, Eduard Vidal i Valenciano o Emili Junoy, en el Congrés) o de *La Campana de Gràcia*. La premsa republicana era força present a les comarques de Figueres, la Bisbal d'Empordà, Reus, Lleida, Manresa, Vilafranca del Penedès i Vilanova i la Geltrú.

En tot cas, cal destacar com des del federalisme i de publicacions com *El Federalista*, sota la direcció d'Emili Vallès i Ribot i dins del Partit Republicà Democràtic Federalista, es defensava el model descentralitzat d'estat des d'una concepció democràtica i popular. Mentre al sector

que s'articulava a l'entorn de *La Avanzada* i *La Autonomia*, fins i tot qüestionaven l'oficialitat del català dins les organitzacions del partit. El federalisme, en general va mantenir diverses polèmiques amb els diferents sectors catalanistes, des de *La Veu del Montserrat* que el considerava perillós pel seu caràcter revolucionari, o *La Renaixensa*, que polemitzava al voltant del concepte pactista de Pi i Margall que, el 1877, havia publicat *Las nacionalidades*, mentre que paral·lelament buscava contactes amb el grup de Vallès i Ribot. La mateixa *La Renaixensa* rebutjava el municipalisme del grup de *La Avanzada*, mentre Sebastià Farners escrivia sobre la inevitable aproximació entre federalisme i catalanisme.

Federalisme i obrerisme

En aquest període, a Barcelona es feia evident un obrerisme hereu d'una tradició societària, que alhora mantenia vincles internacionalistes i amb el federalisme, com ho demostrarien Josep Lluís Pellicer, Joan Fargas, Cels Gomis o Clavé o com podem veure en la publicació obrerista *Los Desheredados*, que tot i el seu caràcter anarquista, mantenia vincles amb el federalisme, i que en publicava les convocatòries i la seva línia política.

D'altra banda, *La Federación*, tot i el seu caràcter internacionalista i anarquista, marcadament antiestatista i antiburgès, alhora es declarava favorable a una república federal, i sensible a la reivindicació catalanista, però deixant sempre molt clares les seves diferències amb el catalanisme historicista i floralista, ja que des del seu bakunisme, optava per la desaparició total de l'estat, tot i la defensa dels drets de Catalunya, a partir de la seva intenció de generar un home nou, d'una educació emancipadora i de concepcions optimistes sobre el progrés que movien el món cap a un nou ordre més just.

La consolidació de la premsa. Les grans polèmiques entre capçaleres (1884-1899)

Aquesta va ser una etapa marcada per les grans polèmiques dins la premsa catalana. Així, dins del món catòlic es vivia amb força l'enfrontament entre els que proposaven que el catolicisme participés com a tal en el joc polític liberal, com podem veure tant a *La Veu del Montserrat* com al *Diario de Barcelona* i els que hi estaven radicalment en contra, des de l'integrisme, com en el cas de Sardà i Salvany, director de *Revista Popular*, o *El Correo Catalán* dirigit per Lluís Maria Llauder.

La premsa d'aquest període també recollia la preocupació sud-europea al voltant dels règims restauracionistes, la corrupció dels estats i del sufragi. Molts dels intel·lectuals i entre ells els catalanistes, defensaven el vot corporatiu, mentre que el Projecte de constitució federal (1883) es definia per l'universal masculí.

La qüestió colonial representà un altre dels temes que provocà diverses respostes en el camp de la intel·lectualitat, des dels projectes colonitzadors de Bernat Torroja fins a les posicions de Josep Ricart per als naviliers barcelonins. La primera crisi colonial de la Restauració, amb l'ocupació alemanya de les Carolines, també va provocar un encès debat a la premsa barcelonina.

L'any 1888, l'Exposició Universal de Barcelona va comptar amb les simpaties de molts intel·lectuals barcelonins, entre ells els catalanistes que s'agruparen al voltant de la Lliga de Catalunya i que tenien com a portaveu *La Renaixensa*, i que juntament amb altres publicacions com *L'Arch de Sant Martí*, *Lo Somatent* de Reus, *Lo Catalanista* de Sabadell o *La Veu de Montserrat* de Vic, també seran centrals en el naixement de la futura Unió Catalanista. L'Exposició Universal també va comptar amb les simpaties de nombrosos intel·lectuals i professionals que van trobar en l'organització de congressos nacionals i internacionals atractives tribunes alhora que un pas endavant en la institucionalització de les seves col·lectivitats professionals. En contra, es va situar el sector catalanista liderat per Valentí Almirall.

Catalanisme i regionalisme. La lluita per la hegemonia ideològica

Cal considerar que la redacció i lliurament del Memorial de greuges, l'any 1885, al rei Alfons XII, es produïa en un moment en què el catalanisme aglutinava un ampli ventall ideològic i en què hi ha un destacat treball teòric que qüestiona l'organització política de l'Estat espanyol, que va des de *Lo catalanisme* (1886) i de *L'Espagne telle qu'elle est* (1886-1887) d'Almirall, que desencadenaria un seguit de rèpliques com la de Núñez de Arce, des de l'Ateneo de Madrid, que acusa durament els moviments regionalistes d'atemptar contra la unitat d'Espanya; a Mañé i Flaquer, que publica una sèrie d'articles al *Diari de Barcelona* (1886-1887), recollits a *El Regionalismo* (1887), o l'obra de Torras i Bages que a *La Veu de Montserrat* (1887-1888) escrivia el cos teòric de la futura *Tradició catalana* (1892).

Però l'any 1886, aquesta confluència dels diferents sectors del catalanisme es comença a disgregar. Els elements regionalistes conservadors impulsen la publicació de *La España Regional* i també els homes de *La Renaixensa* comencen a marcar distàncies amb la posició, massa rígida i esquemàtica, d'Almirall. A aquests s'afegeixen altres sectors catalanistes que provoquen l'escissió de 1887, i la creació de la Lliga de Catalunya.

L'any 1880 va aparèixer la *Revista de Ciencias Históricas*, dirigida per Salvador Sempere i Miquel, que també havia estat central en l'aparició del portaveu llatínia *Revista Histórica Latina* (1874-1877) que seria portaveu del positivisme i de la teorització regionalista. Així, l'aparició de *La España Regional* (1886-1893), dirigida per J. Pella i Forgas i F. Romaní i Puigdemongas, seria un pas endavant en la teorització regionalista, i es publicava en castellà perquè volia difondre arreu d'Espanya un regionalisme conservador que tindria molts punts de contacte amb el conservadorisme antiliberal. Alhora va representar un nexe important d'unió entre els universitaris regionalistes conservadors, el catalanisme floralista i sectors econòmics catalans interessats en una intervenció política directa; en aquest sentit, compta-

va amb el suport econòmic d'Eusebi Güell. Cal considerar-la la difusora del positivisme conservador i del regionalisme tradicionalista; estudià i introduí a Catalunya les tesis de Taine.

En aquests moments la publicació de *L'Arch de Sant Martí* (1885-1892), que comptaria amb col·laboracions de Sebastià Farnés i de Roca i Farreras, aportaria la visió dels regionalismes europeus de l'època des d'una línia molt diferent a la de *La España Regional*, ja que mostraria els lligams entre els moviments d'emancipació econòmica i social; per aquesta raó difondria els casos d'Irlanda o Finlàndia com a models a seguir pel catalanisme. Amb la fundació de la Lliga de Catalunya, es va vincular a aquesta, encara que ben aviat, va tornar a ser controlada pel sector del Centre Català i Almirall, el qual, per la seva banda, publicava *La Veu del Centre Català*.

En aquest context, des de publicacions com *La Renaixensa* o *La Veu del Montserrat*, s'iniciarien campanyes per a la recuperació dels símbols de Catalunya, amb l'estímul a la consolidació i l'estudi dels monuments que es podrien utilitzar com a símbols nacionals. Cal destacar les campanyes promogudes per Jaume Collell al voltant de la recuperació del monestir de Ripoll o a l'entorn dels actes del mil·lenari de Montserrat o, finalment, recordar que la publicació vigatana serà la que impulsarà la celebració de l'11 de setembre, l'any 1886.

El relleu generacional

Cal destacar, de forma general, que en aquesta etapa es comença a produir un relleu de generacions de polítics, entre els llavors encara dominants de la generació dels anys 1840, en què trobem Almirall, nascut el 1841, i els de la generació de l'Esbart de Vic, nascuts als voltants de 1845, entre els quals es trobaven Jaume Collell i Mn. Jacint Verdaguer. Llavors començaven a tenir notorietat els de la generació dels nascuts a l'entorn de l'any 1860, formada per estudiants vigatans a Barcelona, com Narcís Verdaguer i B. Cabot, que varen fundar *L'Almogàver*, publicació amb què volien fer front al modernisme dels redactors de *L'Avenç*, des del món catòlic, mentre que aquests volien omplir el buit deixat pel desaparegut *Diari Català*.

En l'última dècada del segle XIX, cal observar la convivència en diferents àmbits d'almenys tres generacions en funció de l'edat. La dels Guimerà, Almirall i Pompeu Gener convivia amb la dels Verdaguer i Callís, Martí i Julià o Permanyer i Ayats. A aquestes dues, s'incorporava la dels Prat de la Riba, Cambó, Duran i Ventosa, que coincidirien en la lluita pel control de l'Ateneu Barcelonès, quan hom va portar Valentí Almirall a la Presidència de l'entitat i E. Prat de la Riba a la Secretaria (curs 1896-97).

Aquesta confluència generacional també es produïa en el camp de la cultura i la literatura i si podem afirmar que el modernisme tenia una branca confessional que era acollida al Cercle de Sant Lluc, també s'ha d'assenyalar la importància de *L'Avenç* (1882-1893) no sols com a portaveu del modernisme laic, sinó també com a principal introductora de l'avantguarda

de l'època. Fundada per Jaume Massó i Torrents, que abans havia publicat *Lo Velógrafo* (1881), va ser dirigida primer per Ramon D. Perés, va acollir els autors més destacats del naturalisme, com Narcís Oller, Josep Yxart, Joan Sardà o Apel·les Mestres i a partir de 1889 va comptar amb redactors com Cortada, Casellas, Rusiñol, Brossa o Vayreda. *L'Avenç* es va significar per estar al costat de la modernitat, en les tensions que aquesta mantenia amb la tradició i per tant estaria al costat dels autors que se situaven dins del naturalisme, en contra dels seus detractors. Aquest naturalisme arribà als lectors tant per les obres de Narcís Oller o de Carles Bosch de la Trinxeria com per les crítiques Josep Sardà i Josep Yxart. A partir de l'any 1889, *L'Avenç* també es va significar pel seu intent d'unificar les normes ortogràfiques del català, per la seva voluntat de confluïr cap a una secessió cultural respecte de la cultura espanyola i per la seva evolució cap a un catalanisme progressista.

L'esclat de l'afer Odón de Buen, l'any 1893, a l'entorn del positivisme i de la difusió del darwinisme a la Universitat de Barcelona -va dividir aquesta institució entre els partidaris i els opositors a aquestes teories, arran de les protestes de l'Església per la difusió que en feia aquest professor d'història natural-, va reforçar els sectors progressistes, que varen comptar amb el suport de la premsa republicana. Aquesta polèmica demostraria la vitalitat intel·lectual que hi havia a la ciutat de Barcelona, però en general, es pot afirmar que l'entrada dels grans corrents del pensament europeu era producte de la voluntat d'intel·lectuals com Pompeu Gener, que després de ser central en la introducció del positivisme, a finals del segle XIX i principis del XX, serà un important difusor de les teories de Nietzsche. Així mateix, Narcís Oller traduïa Zola i Daudet a *La Renaixença*. Una altra via d'entrada seria la de publicacions com *L'Avenç* o la *Revista Jurídica de Catalunya*, que acostaven als lectors les novetats en camps com la sociologia, la literatura, l'art, el pensament en general, el dret o la política, ja fos a través d'articles dels seus redactors i col·laboradors o a través de la traducció de les obres dels diferents camps apuntats, en el marc de col·leccions que editaven aquestes publicacions.

Cal destacar, també, la colla de Foc Nou, formada per llavors joves escriptors com J. Brossa, C. Galceran, J. Roca, B. Rodríguez, B. Sempau, I. Iglesias o P. Coromines, introductors de l'obra d'autors com Ibsen o Maeterlinck. Les Festes Modernistes de Sitges, promogudes per Santiago Rusiñol, també varen afavorir la difusió dels nous corrents artístics entre els escriptors catalans. Del mateix Rusiñol cal destacar els seus articles publicats a *La Vanguardia*, que a finals del segle XIX, es mostrava com una important plataforma dels autors modernistes. Alhora, la recepció dels corrents europeus generava conflictes en el món artístic barceloní i situacions com les que van provocar la prohibició de les obres de Ramon Casas a la Mostra de Belles Arts de l'any 1893 o l'escissió del Cercle de Sant Lluç, del Cercle Artístic de Barcelona, per raons de compromís ètic i religiós, l'any 1893.

Una sèrie d'esdeveniments polítics i socials de principis del decenni 1890-1900 varen tenir una gran repercussió a Catalunya. Així, l'any 1890 s'aprovava el sufragi universal masculí; el 1891 Lleó XIII publica la "Rerum Novarum"; el 1892 es reuneix l'Assemblea de Manresa, que publica les conegudes Bases; i el 1893 tenien lloc els atemptats anarquistes: el setembre contra Martínez Campos i el novembre al Liceu barceloní, i més endavant, l'any

1896, el procés de Montjuïc. En conjunt, aquests esdeveniments també van provocar la reacció pública dels intel·lectuals, a través de la premsa i fent-se sentir en les associacions i corporacions catalanes.

Finalment, cal afegir la pèrdua de les darreres colònies espanyoles, l'any 1898, que s'emmarcava en un moment en què es feia molt evident la crisi de les societats del sud d'Europa, quan a més hi havia certa difusió de les teories racials i la reivindicació del llatínisme. També era un moment en què es produïa una forta crisi en la Hisenda Pública, però també l'entrada de capitals des de les antigues colònies, que a la fi significà una important injecció de capital a la indústria catalana. En aquest moment, es van produir dos fets cabdals per a la definició del marc polític català: la reclamació del concert econòmic, que l'eventual arribada al poder de Polavieja a Madrid semblava fer possible, i el moviment del "tancament de caixes", un cop fracassada la reivindicació del Concert i quan el ministre Villaverde incrementava la pressió fiscal, l'any 1899.

El començament de la dècada dels 90 també es va caracteritzar per una tendència a la concentració política tant dins del republicanisme, en la Unió Republicana, com en el catalanisme dins la Unió Catalanista. El Partit Liberal de Sagasta també va tenir cert desenvolupament organitzatiu.

Les Bases de Manresa (1892), marcades per l'absència d'Almirall, la presència del vigatisme, encapçalat pel bisbe Torras i Bages i per J. Collell, i, sobretot, de catalanistes conservadors com Prat de la Riba, va voler definir un marc caracteritzat per un difícil equilibri entre la tradició i la reivindicació de valors del passat i la modernitat que representava el nacionalisme de la fi del segle. Però ben aviat la Unió Catalanista començava a viure un seguit de crisis que enfrontaven els sectors encapçalats per *La Renaixensa* (M. Folguera i Duran, Martí i Julià o Lluís Marsans, entre d'altres) i el sector possibilista (Prat de la Riba, Maspons i Camarasa) immers en un procés d'adequació del catalanisme a la lluita política. Va ser un procés que es va accelerar amb el fracàs de la candidatura de Permanyer i els esdeveniments de la guerra colonial que provocaren una radicalització de les posicions amb la publicació del "Missatge a la reina regent", i dels manifestos "Als catalans" i "Al poble de Catalunya". Finalment, el setembre de 1899 Prat de la Riba i el seu grup creaven el Centre Nacional Català i reconvertien *La Veu de Catalunya*, de setmanari (1891-1898) a diari, el qual des del principi comptaria amb les destacades col·laboracions de Narcís Verdaguer i Callís, Francesc Cambó, Lluís Duran i Ventosa o Josep Puig i Cadafalch, a més de Prat de la Riba o la incorporació de Jaume Collell, que deixaria *La Veu del Montserrat*.

L'objectiu de *La Veu de Catalunya* era donar cobertura periodística a les intencions de crear un gran partit catalanista -finalment, el 1901, naixia la Lliga Regionalista-, des d'una gran qualitat en l'edició i en els continguts, essent capdavanter en la modernització i en assumir els reptes de la nova premsa de masses. Introduiria elements com l'editorial signat (en el seu cas per Prat de la Riba) o la intenció de mobilitzar la ciutadania (com seria el cas de les campanyes de reivindicació de la Mancomunitat de Catalunya), i de suport a les polítiques de la Lliga Regionalista, que es convertirà en l'element central de la vida política catalana.

Dins del món catòlic, la publicació de la “*Rerum Novarum*” feia evident l’heterogeneïtat de posicions davant la societat catalana i al voltant del catalanisme. El *Diario de Barcelona* es caracteritzava per les seves posicions moderades, molt properes a les del Bisbat de Barcelona, mentre que el grup vigatà, des de *La Veu del Montserrat*, es declarava catalanista, reivindicava les arrels tradicionals i catòliques d’aquest moviment, i comptava amb la presència cada vegada més important del bisbe Torres i Bages, a pesar que mantenien el seu prestigi Jaume Collell i el bisbe Morgades. El sector integrista estava encapçalat per Sardà i Salvany i comptava amb la seva *Revista Popular*.

L’obrerisme català de finals del segle XIX

L’obrerisme català de l’últim quart del segle XIX es caracteritzava, de forma genèrica, per un anarquisme poc radicalitzat, amb predomini dels sectors bakuninistes, tot i la creixent influència dels kropotkins, individualistes, més propensos a l’acció directa i més radicals socialment.

La primera generació dels anarquistes catalans, la dels Ramon Farga Pellicer, Josep Lluís Pellicer, Cels Gomis o Josep Lluas, tot i el seu declarat bakuninisme, mantenia lligams amb el federalisme, com ho demostraria la seva vinculació més o menys estreta amb *El Federalista* i amb Valentí Almirall o com també podem veure en publicacions com *Los Desheredados*, on sovint trobem les convocatòries del Partit Republicà Demòcrata Federal, almenys fins a l’any 1884. En general, aquest obrerisme, juntament amb el federalisme, mostrava el seu compromís per bastir un catalanisme popular, que a diferència del que transmetia el catalanisme “burgès” de La Renaixença, era antiestatista. Aquest grup de dirigents obreristes, a més, es relacionaven al voltant de la Tipografia L’Acadèmia amb republicans vinculats al lliurepensament i la maçoneria. A mitjan anys 1880, es produiria l’entrada de l’anarcocomunisme que a poc a poc qüestionava el predomini de l’anarcocol·lectivisme bakuninista a la FRTE, on trobem la plana major de l’anarquisme català: Farga Pellicer, A. Pellicer, Anselmo Lorenzo, Eduard Canibell i, molt especialment, Josep Lluas i Pujals, que va ser qui va definir el col·lectivisme en l’obra *Estudios filosófico-sociales* (1882).

El fracàs de l’acció sindical, els anys 80, va facilitar la difusió de l’anarcocomunisme definit per Kropotkin, i es produïren importants debats. El debat teòric, entre uns i altres, fou intens a partir de 1884-1885, a través de publicacions com les anarcocol·lectivistes *La Tramuntana* (1881-1896) dirigida per Josep Lluas i Pujals, el primer periòdic obrerista escrit en català i marcadament anticlerical, *Acracia*, que fundada per Anselmo Lorenzo i Rafel Farga Pellicer, volia iniciar una tasca educativa que portés cap a l’emancipació obrera o, més tard, *El Productor* (1887-1893) que, fundat per Antoni Pellicer, era portaveu de les Societats Obreres de Barcelona. De l’altra banda i sota l’impuls d’Emili Hugas i de Martí Borràs, dirigents del grup Los Desheredados va aparèixer, a Gràcia, *La Justicia Humana*, un dels portaveus més radicalment anticol·lectivista, el primer òrgan difusor de l’anarcocomunisme i de l’obra de Kropotkin.

El món obrerista anarquista es va caracteritzar des del primer moment pel seu intent de crear una cultura pròpia i alternativa, dirigida a l'emancipació de classe i que va tenir propostes molt interessants des dels nuclis dirigents que aglutinats al voltant de Farga Pellicer van publicar, entre d'altres, l'obra monumental *Garibaldi. Historia liberal del siglo XIX* (1881-1882), un intent de síntesi històrica i de compendi republicà obert vers l'insurreccionalisme i l'obrerisme. També cal citar el Primer i el Segon Certamen Socialista (Reus 1885 i Barcelona 1889), pensats com una alternativa popular als Jocs Florals i que va comptar, sobretot el primer, amb una important participació d'autors com Cels Gomis, Emili Guanyabens o el reusenc Josep Lluas i d'on sorgiren propostes pedagògiques com la creació de l'Escola Moderna de Ferrer i Guardia.

D'altra banda i a partir dels anys vuitanta del vuit-cents, l'obrerisme teoritzava sobre la participació dels intel·lectuals i dels científics en la forja del seu projecte de canvi social, alhora que considerava inevitable establir una correlació entre ciència i revolució. L'ideal participatiu es va trencar de forma brusca amb la mobilització del moviment obrer i la convocatòria de les vagues generals de 1890 i 1893, el fracàs de les quals se situa, juntament amb les influències dels models d'actuació francesa, en l'origen del terrorisme individualista dels anys noranta. Amb la repressió organitzativa i intel·lectual del procés de Montjuïc es tancava l'etapa més ideològica de l'anarquisme, seguida els primers anys del segle XX per una praxi ideològica i la seva readaptació als models organitzatius imposats per la realitat.

A la dècada dels noranta es va produir una nova i més àmplia convergència entre ideòlegs de l'anarquisme i joves intel·lectuals catalanistes anarquitzants, que es va enfonsar arran de la repressió desfermada pels dramàtics esdeveniments del procés de Montjuïc (1896) i rere la detenció i judici dels dirigents del lliurepensament, de l'obrerisme anarcosindicalista i del republicanisme de l'època. Però llavors, els joves seduïts pel potencial transformador de la cultura ja no eren els antics federals incorporats al bakunisme, sinó joves intel·lectuals de "bona família", influenciats per Nietzsche, que sintetitzaven una amalgama de modernisme i filoanarquisme, amb la pretensió de destruir intel·lectualment la societat i els seus fonaments. A més, volien culturitzar les masses i catalanitzar un obrerisme, segons ells, engegat per la cultura internacionalista, però per fer-ho potenciaven activitats culturals que com les vetllades teatrals d'Ibsen, eren igualment de ressonàncies foranes. En tot cas, la identificació inicial entre els objectius de llibertat social i d'emancipació nacional a què hem fet referència anteriorment es va trencar amb la radicalització experimentada per l'anarquisme després de 1881 i del suport, teorització i comprensió que part del moviment anarquista va tenir vers el terrorisme.

La premsa anarquista es beneficià dels esforços dels dirigents i militants lletraferits i autodidactes. La major part de les publicacions eren barcelonines i del corrent anarcocol·lectivista, com *Acràcia* (1886-1888), que destacà perquè hi convergien i s'hi publicaven articles de bona part dels ideòlegs anarquistes del moment, tant espanyols com internacionals. Uns anys més tard apareix *Ciencia Social* (1895-96), dirigida per A. Lorenzo, que comptà amb col·laboracions d'intel·lectuals com Unamuno, o de catalanistes com Pere Coromines, Ge-

ner o Brossa i que obrí el model que inspiraria, juntament amb *La Revue Blanche* de París, *La Revista Blanca*, que editarien els catalans Federico Urales i Teresa Mañé a Madrid, on s'havien establert després del seu retorn del desterrament d'Anglaterra. Abans, *El Productor* (1887-1893) fou un prestigiós instrument teoritzador del corrent anarcocol·lectivista i de la culturització obrera. Reaparegué després del procés de Montjuïc sota l'impuls de J. B. Esteve, ànima d'altres publicacions com *El Productor Literario* o *Páginas Libres*.

El desenvolupament de la premsa comarcal

A partir de 1885 hi ha un progressiu desenvolupament d'una premsa política comarcal i local que en la majoria dels casos tindrà arrels republicanes, per una banda, i catalanistes per l'altra.

En el cas de la premsa republicana, la immensa majoria de les capçaleres tenien forts lligams amb les entitats polítiques locals. Sobre el territori, cal parlar de l'àmplia presència del federalisme, sobretot a Figueres, on trobem *La Concentración*, *El Ampurdanés* i *El Federal* mentre que a Girona es publicava *La Comarca*. També trobem premsa federal en altres poblacions gironines com La Bisbal, on es publicava *La Comarca*, a Sant Feliu de Guíxols, on trobem *Siglo xx* o *El Programa* i a Palafrugell on hi havia *La Comarca Federal*. També hi havia certa presència de premsa federal a Lleida, on es publicava *El Pacto*, a Tarragona on trobem *El Nivel*, *El Baluarte* o *El Francolí*, i a Reus *El Federal* i *La República Federal*.

En les comarques barcelonines hi havia una presència molt sòlida de la premsa federal a Manresa, on trobem *La Tribuna* i *La Montaña*; a Sabadell, on es publicaven *El Federal* i *El Baluarte*; a Vilanova i la Geltrú, amb *La Ley* i *El Pueblo*; i a Vilafranca del Penedès trobem *El Panadés Federal*.

Les altres branques del republicanisme, tot i tenir un desenvolupament organitzatiu molt menor, també varen comptar amb portaveus locals que, com en el cas del federalisme, també responien a l'existència de nuclis organitzats. Així, el republicanisme conservador, també conegut com a "possibilista", va comptar amb capçaleres com *El Eco Posibilista* (1885) a Manresa o *El Orden* (1883) a Tarragona. A la dècada dels 1890, el republicanisme conservador català va resistir bé la integració del fusióisme al sistema monàrquic, mantenint capçaleres com *La Fraternidad* a Manresa o *Las Circunstancias* a Reus.

El progressisme, encapçalat a nivell espanyol per Ruiz Zorrilla, tenia un nucli organitzatiu important a Barcelona, on comptava amb publicacions com *La Concordia*, *El Diario del Pueblo*, *La Bandera Progresista* o *Gil Blas*, i a Figueres, on es publicava *La República*. El centralisme, al voltant de Nicolás Salmerón, també era bàsicament barceloní, on comptaven amb el setmanari *La República* (1893-1894) encara que també trobem publicacions com *El Centro* (1890-1891) a Manresa i *El Campeón* (1893) a Sabadell.

D'altra banda trobem una premsa local i comarcal amb evidents lligams amb el catalanisme, que es caracteritzava per intentar mantenir, en molts casos, una certa independència respecte als centres i partits. Era una premsa que aprofitava l'edició d'obres com *Lo catalanisme* o *La tradició catalana* i més tard de *La nacionalitat catalana* i els debats a l'entorn d'aquestes obres per desenvolupar-se, com seria el cas de *Lo Garbell* (1883-1884) de Lleida, *La Costa de Llevant* (1894-1922) de Canet de Mar o *La Veu del Camp* (1885-1888) de Reus.

Cal destacar el cas de *Lo Somatent* (1886-1903) de Reus que, dirigit per Pau Font de Rubinat, va ser una peça central en la difusió social del catalanisme, i que arribà a acollir, en èpoques de suspensió, la redacció de *La Renaixensa* de Barcelona. Un paper similar va jugar *Lo Catalanista* de Sabadell, que acollí col·laboradors procedents de la Unió Catalanista i després de la Lliga de Catalunya, dirigit, primer com a setmanari (1887-1895) i després com a diari (1897-1898) per A. de P. Capmany.

Era una premsa diversa que anava de la catòlica i regionalista *La Veritat* (1901-1904), publicada a Manresa, i del seu successor *El Pla de Bages* (1904-1937), molt proper a la Lliga Regionalista, a *Acció Catalana* (1904-1937) de Sabadell, molt propera a la Unió Catalanista. *Foment* (1909-1936), de Reus, era, en canvi, d'orientació nacionalista i republicana o *Bages Ciutat* (1909-1919), de Manresa, de clara orientació esquerrana. Dins del camp catalanista també cal situar *La Veu de Tortosa* (1899), *Lo Camp de Tarragona* (1900), *La Comarca de Lleyda* (1900-1908) i l'autonomista *Diari de Sabadell* (1910-1936).

En el camp més conservador i integrista cal assenyalar la *Gazeta del Vallès* (1908-1919) dirigida per Sardà i Salvany o *La Llum* (1899), de Manresa, que tenia un caràcter més pròpiament religiós.

Finalment, cal destacar una àmplia florida de publicacions humorístiques com *Lo Regidor Matheu* (1887) de Mataró, *Lo Barret* (1886) de Terrassa o *Lo Torronyau* (1885) de Manresa, que en certa forma s'emmirallaven en l'èxit de *La Campana de Gràcia* o de *La Esquella de la Torratxa*.

La premsa en l'origen de la societat de masses (1899-1914)

Com a la resta d'Europa, el pas de la societat del dinou a la moderna societat de masses havia de comportar canvis molt importants en els mitjans de comunicació social. Fenòmens com la industrialització, la urbanització o l'alfabetització massiva havien de tenir els seus efectes en l'eixamplament de la base de lectors dels mitjans de comunicació, com també ho haurien de tenir l'aparició de nous espectacles com el cinema i la seva progressiva democratització.

La major presència social de la premsa també obria noves perspectives, que obligaven a canviar el llenguatge periodístic, després de prendre consciència del nou poder dels mitjans

de comunicació a l'hora de crear opinió. Cal situar en aquest punt, també, la presa de consciència dels intel·lectuals del fet que disposaven de tribunes per poder fer arribar les seves opinions al conjunt de la societat i seguidament, a Catalunya, de la seva voluntat de participar en política, fent evidents els seus compromisos polítics i culturals. La premsa en general, sense deixar de ser, en la majoria dels casos, portaveus dels seus partits o corrents d'opinió, potenciava la seva vessant informativa i incorporava noves seccions d'acord amb el seu públic; aquest seria el cas de l'esport.

D'altra banda, també assistirem a l'aparició de publicacions especialitzades o amb nous formats com en el cas dels magazines, però sobretot podem veure la modernització dels portaveus, d'aquelles revistes que responien quasi exclusivament a interessos de grup, les quals progressivament s'obriran a la societat i buscaran vincular-se a corrents o ideologies, i que haurien de facilitar aquesta nova relació amb el públic.

Aquests canvis en la premsa barcelonina ja es notaven a finals del segle XIX, quan *La Vanguardia* ja era el diari amb més influència, amb diferència, ja que després de ser fundada pels germans Godó, membres destacats del Partit Liberal, l'any 1881, havia evolucionat cap a una línia d'independència informativa que l'any 1898 el convertiria en el diari de tirada més gran, amb 14.000 exemplars que representaven la cinquena part de tota la premsa barcelonina.

El *Diario de Barcelona* (1792), amb 8.000 exemplars, mantenia certa influència social, sobretot entre els sectors conservadors i cada cop més anticatalanistes, fet que incomodava Joan Maragall, que després de l'any 1903, va anar allunyant-se d'aquest diari, tot i el seu retorn a la redacció el 1905 i 1906, amb la direcció de Miquel dels Sants Oliver, i el 1911.

En canvi *La Publicidad* (1878) tirava 5.000 exemplars. En principi estava sota influència lerrouxista, però amb la formació de Solidaritat Catalana va restar vinculat al republicanisme catalanista, però sempre molt lluny de la influència i del prestigi de quan es va catalanitzar per convertir-se en *La Publicitat* i ser portaveu d'Acció Catalana, l'any 1922.

La premsa en català vivia un procés de progressiva normalització tot i ser minoritària. L'any 1899, la primera publicació en català era *La Veu de Catalunya*, amb uns 4.000 exemplars de tirada, xifra que aniria evolucionant de forma molt paral·lela als èxits i fracassos de la Lliga Regionalista, i que arribaria als 20.000 exemplars el 1913, però que es reduiria l'any 1918 a 6.000. Aleshores *La Vanguardia* arribava als 58.000 i 100.000 respectivament, mentre que el republicà *El Diluvio* treia al carrer el 1918 uns 17.000 exemplars.

La Veu de Catalunya va ser un element central en el desenvolupament de les polítiques de la Lliga Regionalista, fundada el 1901, i sobretot en l'èxit de les seves campanyes com les que es van desenvolupar contra la Llei de jurisdiccions (1905) a l'entorn de Solidaritat Catalana (1907) o de reivindicació de la Mancomunitat de Catalunya (a partir de l'any 1911). Se significà per la modernitat dels seus plantejaments periodístics i per saber fer arribar als lectors el missatge polític d'un catalanisme conservador, que tenia les arrels en el francès

de la fi de segle de Barres i Maurras, i que volia afrontar la decadència de l'estat en què s'inscrivía amb propostes de regeneració i de modernització de les estructures socials i polítiques, com podem veure en les reflexions dels seus dirigents més significatius: Prat de la Riba, Francesc Cambó, Verdaguer i Callís, entre d'altres.

L'escissió del sector més liberal de la Lliga Regionalista l'any 1904, encapçalada per Santiago Gubern, Lluís Domènech i Montaner, Jaume Carner i Ildefons Sunyol, tenia com a portaveu *El Poble Català*, primer com a setmanari i després diari (1906-1918) que seria dirigit, successivament, per Joan Ventosa i Calvell, Francesc Rodon, Pere Coromines i I. Ribera i Rovira i amb col·laboradors destacats com Claudi Ametlla, Antoni Rovira i Virgili, Eugeni Xammar, Pous i Pagès o el dibuixant Feliu Elias, *Apa*. Va voler donar una visió alternativa i progressista del catalanisme, del de *La Veu de Catalunya* i de l'elitisme noucentista, del qual assumia conceptes com el de civilitat, però als quals volia incorporar elements de caràcter democràtic o intentava dotar d'un caràcter social; per part de Coromines o Lluís de Zulueta es varen contestar les propostes de reforma de l'estat que feien els estatistes de la Joventut Nacionalista. L'any 1910, *El Poble Català* es convertí en portaveu de la Unió Federal Nacionalista Republicana (UFNR), fruit de la unió dels diversos sectors republicans que s'havien trobat dins de Solidaritat Catalana. La seva idea era convertir-se en l'alternativa catalanista i d'esquerra moderada, tant de la Lliga Regionalista com del lerrouxisme. En tot cas, cal assenyalar la crisi provocada per la sortida de redactors com Màrius Aguilar, Claudi Ametlla, Antoni Rovira i Virgili, Andreu Nin o Vicenç Bernades, per la signatura del Pacte de Sant Gervasi entre la UFNR i el Partit Radical; aquest era el sector més catalanista i jove de l'esquerra catalanista de l'època. El republicanisme catalanista comptaria amb el suport de *El Diluvio*, que continuava amb la seva línia de diari popular.

Per altra banda, el radicalisme lerrouxista, a principis del segle xx es va dotar de l'estructura d'un partit de masses on la premsa i els mitjans de comunicació prenién una importància especial. Era un partit amb quadres professionalitzats i amb la intenció d'assolir una important base social que li havia de permetre convertir-se en l'alternativa més qualificada a la Lliga Regionalista, amb la qual va tendir cap a un sistema bipartidista. El lerrouxisme anava marginant progressivament els republicans catalanistes, utilitzava un llenguatge esquerrà i expressament espanyolista, en competència amb el catalanisme, sobretot en l'espai municipal barceloní; aquesta seria la raó més important perquè *La Publicidad* s'allunyés cap a l'Esquerra Catalana. Cal dir que la premsa radical tenia una tirada i una difusió molt important en els ambients populars. Destacava *El Progreso*, amb tirades d'entre 15.000 i 17.000 exemplars, que va tenir col·laboradors de gran prestigi com Adolf Marsillach, Bartolomé Calderón, Odón de Buen, Hermenegildo Ginés de los Ríos o Emiliano Iglesias. També cal destacar la publicació de *La Rebeldía*, fundada pels germans Rafel i Josep Ulled, que va tenir redactors del prestigi del krausista Rafael Guerra del Río, com també *El Descamisado* o *La Protesta*.

La premsa cultural i artística de principis del segle xx

En el camp cultural i artístic cal destacar la progressiva confluència entre modernisme i catalanisme polític. Amb el segle xx apareixia *Juventut* (1900-1906), fundada per Lluís Via i Joaquim Pena i amb col·laboradors que, en bona part, procedien de *L'Avenç* i *Catalònia*, amb uns interessos preferents cap a l'estètica literària, les arts plàstiques i interessats a vincular-se a la política. En aquesta revista es feia patent l'evolució del modernisme com a difusor de les idees irracionalistes de finals del XIX, però també un major compromís amb el catalanisme progressista.

En els inicis del 1900 Barcelona es caracteritzava per l'existència de diverses capçaleres de caràcter cultural i artístic com *Auba* (1902), *Art Jove* (1906), *Catalunya Artística* i *Oc-citània* (1905), que sovint tenien una vida efímera i que estèticament es poden situar dins del modernisme, però sobretot, cal destacar *Catalunya* (1903-1905) que, dirigida per Josep Carner, es caracteritzava per un gran activisme cultural. Programàticament, *Catalunya* va començar difonent l'ideari catòlic del Cercle Artístic de Sant Lluc, per situar-se progressiva-ment com el pont més qualificat entre el modernisme i el noucentisme, al qual es vincularan, posteriorment, autors com Jaume Bofill i Mates, Emili Vallès, Francesc Escalas o el mateix Josep Carner que, després de *Catalunya*, impulsarà la revista *Empori* (1907-1908).

En aquesta primera dècada del nou-cents, es produí l'arribada dels autors mallorquins amb gran influència en el món literari i periodístic, com Joan Alcover o Costa i Llobera, Miquel dels Sants Oliver o Gabriel Alomar, que a través de la seva conferència "El futurisme" (1904) és considerat un dels precursors del moviment impulsat per Marinetti i també del civilisme noucentista del qual el va separar un nacionalisme civil, allunyat de les arrels tradicionals del sector conservador i moderat del catalanisme.

Cal destacar el paper de les redaccions de la premsa al principi del nou-cents, com la de *La Veu de Catalunya* o *El Poble Català* o de revistes com *La Cataluña*, *Emporium* o *Juventut* com a llocs de trobada i de significatives reflexions dels intel·lectuals. Aprofitant la difusió social de la premsa, els intel·lectuals volgueren donar a conèixer la seva voluntat de participar en política i en els processos de renovació social per tal de portar Catalunya i Espanya als graus de desenvolupament de la societat europea.

En el camp catalanista, a principis del segle xx varen tenir una especial incidència en la vida política i cultural catalana autors, professionals i polítics nascuts a principis de la dècada dels 1880. Entre aquests, cal destacar el grup que es reunia al voltant de Josep Carner i en què podíem trobar autors com Emili Vallès o Jaume Bofill, que acabarien confluint en la redacció de *La Cataluña* amb el grup de professionals del sector estatista com Francesc Sans i Buigas, Miquel Vidal i Guardiola, J. Martí i Sabat o Carles Jordà. Era una generació que es considera successora i hereva de l'encapçalada per Francesc Cambó i Enric Prat de la Riba.

En aquest període, cal destacar les penyes com a punts de trobada i de discussió de polítics, intel·lectuals i artistes. Entre aquestes trobem la penya artística de l'Hotel Continental, que

reunia diferents artistes antiacadèmics que formaran el nucli del noucentista Cercle de les Arts i els Artistes. El Cercle de Can Galí i la Maison Dorée eren el lloc de trobada de diferents artistes mentre que coneguts arquitectes es trobaven al Cafè Pelayo. L'Ateneu Barcelonès seguia sent un punt de referència on es trobaven les penyes de caràcter polític com la dels federals de Vallès i Ribot, la dels republicans de Sol i Ortega, l'heterogeni món catalanista dels diferents sectors del regionalisme als de la Unió Catalanista.

El Noucentisme i el nou paper dels intel·lectuals

L'any 1906, amb *La nacionalitat catalana* de Prat de la Riba culmina un procés ideològic que dotarà el catalanisme polític dels elements bàsics per al seu desenvolupament posterior, definint-se respecte a elements històrics, lingüístics i culturals que haurien de conformar els trets bàsics de la nació catalana. També concretava la posició dels intel·lectuals interessats en la creació d'un nou espai públic, nacional i amb un major intervencionisme de les institucions en camps com l'economia o la problemàtica social. Aquest catalanisme, doncs, volia lligar la tradició catalana amb la modernitat de la societat de masses, seguint les pautes indicades per Prat (a *La nacionalitat catalana*) i per d'Ors (al *Glosari*).

Fins a la Setmana Tràgica, catalanisme conservador i republicanisme catalanista compartiren un espai polític a Solidaritat Catalana que, al voltant del Manifest del Tívoli, es va convertir en una força política antisistema, un espai de discussió, debat i confrontació entre l'elitisme noucentista i les aspiracions populistes del republicanisme.

El noucentisme, que defensava una llengua normativitzada i l'acció dels intel·lectuals com a agents de nacionalització cultural i de renovació de les institucions, abonà l'acció política de Prat de la Riba, de la Diputació a la Mancomunitat. En aquest marc, *La Catalunya* fou el portaveu dels grups intel·lectuals que s'articulaven políticament a través de la Joventut Nacionalista de la Lliga. En aquest emblemàtic portaveu hi trobem des dels estatistes, amb aspiracions a participar en la construcció de l'Estat espanyol contemporani (seguint Cambó), fins a uns intel·lectuals que, sobretot a partir de 1911, recolliren el programa d'acció del noucentisme per a la nacionalització de les institucions i de la societat catalana en el seu conjunt. A més, divulgaren el programa europeista entre els intel·lectuals reformistes espanyols i participaren en les grans discussions de la societat contemporània, a l'estil de les revistes vitalistes com la italiana *La Voce* o les franceses *La Nouvelle Revue Française* o *La Revue*.

El noucentisme es va implicar en la construcció d'un sens fi d'institucions, en el suport a l'acció dels pedagogs més importants del període, en la renovació de la universitat catalana per a l'extensió social de la formació i de l'educació, però seguint unes pautes elitistes, al contrari del republicanisme, que volia partir de la popularització de la ciència i la cultura. A més, el noucentisme proposà una estètica vinculada a la nació (*La Ben Plantada*), i reclamà la professionalització de la seva funció social. En les arts plàstiques es vinculà a les idees estètiques d'artistes com J. Torres García, en pintura, o al classicisme en escultura, era el

cas de Clarà, o en arquitectura. La publicació de l'*Almanach dels Noucentistes*, de l'any 1911, representà una mostra d'aquesta estètica. També cal destacar els intents de crear una cultura científica catalana, i aprofitant les demandes de desenvolupament institucional, a partir de la reivindicació de la Mancomunitat, plantejaren una xarxa científica a partir de realitats com l'Observatori Fabra o el de l'Ebre.

L'obrerisme fins al 1914

El món obrerista, a partir dels primers anys del segle xx, s'havia endinsat en un procés de reorganització sindical i d'assimilació de noves teories que culminà, inicialment, amb la creació de la Solidaritat Obrera, revitalitzant un sindicalisme revolucionari, sensible a les teoritzacions franceses, com es desprèn de revistes com *La Huelga General* que, editada per Francesc Ferrer i Guardia i dirigida per Ignasi Clarà, va teoritzar la nova línia llibertària a l'entorn de la vaga general, les publicacions de la Escuela Moderna com el *Boletín de la Escuela Moderna* o *Solidaridad Obrera* (1907-1939), que primer va ser l'òrgan de la federació de Solidaridad Obrera, després de la Confederació Nacional de Treballadors i fins a l'any 1939 va ser el diari més important de l'obrerisme català. Tampoc podem oblidar publicacions com *Tierra y Libertad* (1904-1919) de marcades tendències anarquistes o *La Justicia Social* (1909-1916) que, des de Reus, va tenir una important incidència en el desenvolupament del socialisme català.

La gestació d'un discurs intel·lectual obrer es va produir paral·lelament a la configuració teòrica de l'anarquisme en el marc d'una cultura eclèctica impregnada de diferents suggestions i tradicions culturals. L'esperantisme es va difondre de manera molt limitada, destacant en tot cas la publicació de la revista *Kataluna Esperantisto*, dirigida per Frederic Pujulà i Vallès, que també va dirigir *Jen*, versió esperantista de *Papitu*. El naturisme, que va tenir com a portaveu la revista *Natura* (1903-1905) i que va tenir un important ascendent sobre l'anarquisme, teoritzava sobre el retorn a la natura que fou assumit per certs grups com a fórmula revolucionària, però el seu discurs anava també lligat a un discurs alliberador de les relacions home-dona que implicava un cert feminisme.

Íntimament relacionat amb el darwinisme, que l'anarquisme havia acceptat de manera entusiasta en veure-hi l'asseveració d'una teoria científica sobre l'origen de la vida, es va difondre el neomaltusianisme. Aquesta influència es posà de manifest en la divulgació de les teories de procedència francesa que condicionaven la revolució social al control de la natalitat, teories que, per altra part, van ser durament criticades en el si de les organitzacions sindicals. La base d'aquesta teorització estava, un altre cop, en la dispersió de tendències que es produí en el si de l'anarquisme de la darrerïa del segle a la recerca de noves vies revolucionàries, i enllaçava tant amb l'interès per la pedagogia com amb la inclinació pel científisme que es practicava amb la difusió de mètodes per controlar la concepció.

La seva filosofia s'explicitava en la revista *¡Salud y Fuerza !* (1904-1914), i posteriorment a *Generación Consciente* (de 1924). Les pautes intel·lectuals de l'anarquisme del període

són: la fragmentació de l'anarquisme en l'anarcocol·lectivisme i l'anarcocomunisme, l'ús de la violència, i la reorganització sindical.

Les empreses culturals (editorials, col·leccions, mecenatges) del període 1869-1914

A Catalunya, ben aviat es va començar a desenvolupar una àmplia indústria editorial que arriba fins als nostres dies i que en certa forma parteix de la que va fundar A. Bergnes de las Casas (1801-1878), encara que la primera que va incorporar els mètodes de treball capitalistes va ser la de N. Ramírez i Rialp (—, 1880). Aquest va inaugurar el primer taller d'impressió el 1847 que, el 1862, es va traslladar a un nou edifici al carrer Escudellers, en el qual treballarien entre cinc-cents i sis-cents operaris, a més de comptar amb una fàbrica pròpia de paper a Ribes de Freser (Ripollès) i que després compraria el liberal M. Heinrich i Girona (1852-1925). Cal destacar, també, les impremtes i editorials Lluís Tasso (1847) —traductora d'Honoré de Balzac i Alexandre Dumas, pare i fill—, Espasa (1860) —que el 1905 iniciaria la publicació de la seva enciclopèdia—, les de Montaner i Simón (1868), Manuel Maucí (1892), Sopena (1896), Salvat (1897), Gustau Gili (1902), Bruguera (1910), Seix i Barral (1911) i Labor (1915).

Aquestes empreses, concebudes dins el sistema liberal espanyol i per tant destinades a una producció bàsicament en castellà, no negligien l'edició d'una certa producció en català. Així, Espasa publicà entre 1864 i 1865 el *Diccionari de la llengua catalana* de P. Labèrnia i Esteller (1802-1860) i per les mateixes dates la *Gramàtica catalana* d'A. de Bofarull i A. Blanch, mentre el 1875 sortien les *Poesies catalanes* de F. Soler. De la mateixa manera, Salvat editava l'any 1910 el *Diccionari enciclopèdic de la llengua catalana*, també basat en les normes de P. Labèrnia, mentre Gustau Gili publicà el 1912 les obres completes de Maragall.

Tanmateix, la difusió d'una cultura en català també es produïa fora de la gran indústria, amb la creació d'un seguit de col·leccions, patrocinades per les revistes, en forma de llibre o de fulletons que el lector havia d'enquadernar. El recorregut s'iniciava amb el *Diari Català* (1879-1881), que va publicar obres de Darwin o de Poe, entre d'altres. Poc després la *Revista Catalana* del canonge J. Collell treia la "Biblioteca de la Revista Catalana" que com la de la Renaixença a partir de 1882, editava fulletons en la seva *Revista Literaria*.

Cal assenyalar també l'existència d'un seguit d'editorials a comarques, el disseny i finalitat de les quals no responia al criteri industrial massiu de la producció barcelonina. Així, les obres de Collell o Torras i Bages eren editades per la vigatana impremta de R. Anglada; a Manresa, cal destacar la Impremta Sant Josep; a Palma, les impremtes de Tous i la de Gelabert; a Girona la de Paciano Torres —on publicà Enric Claudi Girbal i Nadal (1839-1896) que, entre 1865 i 1888, fou cronista de la ciutat—; a Reus el taller de Roca i Ferrer. A Vilanova

i la Geltrú fou fundada l'any 1899 l'editorial Oliva per J. Oliva i Milà (1818-1911), els fills del qual traslladaren a Barcelona l'empresa sota el nom d'Oliva de Vilanova, i amb edicions que es distingeixen per la seva exquisidesa, en competició amb la barcelonina Impremta Elzeviriana.

L'obrerisme comptava amb editorials afins com les de Maucí o de Sempere.;a Academia, propietat d'E. Ullastres, editava textos, periòdics i revistes diverses que anaven de l'esperit resistent, liberal, republicà, lliurepensador, a l'àcrata o al catalanista. Des de l'inici (1879), l'editorial va ser dirigida per R. Farga Pellicer, dirigent obrerista barceloní que va reunir un grup de col·laboradors anarcocol·lectivistes. Des de La Academia, aquests desenvolupaven una doble tasca: com a tipògrafs divulgadors, i també com a generadors d'opinió.

Al començament del segle xx, l'Editorial Granada i Cía. (Barcelona) es convertí, sobretot amb la col·lecció "Los Pequeños Grandes Libros", en difusora del pensament anarquista més clàssic en traduir-ne els grans pensadors. Altres empreses editorials serien les que estarien lligades a grups de tendència concreta com l'editorial Salud y Fuerza, i altres de més genèriques com l'Editorial La Escuela Moderna formarien part d'un projecte pedagògic més ampli.